

► **Ulriksdals slottspark**

närmast slottet med orangeriet
till vänster

Ulriksdal

Nuvarande Ulriksdal och Sörentorp utgör ungefär halva ytan av de ursprungliga byarna Överjärva och Nederjärva, som båda funnits på platsen sedan järnåldern.

Fältherren Jakob De la Gardie bytte 1638 till sig de båda byarna, som då bestod av fyra respektive två gårdar. Av Överjärvas östra del vid Edsviken bildades ett nytt säteri, som kallades Jakobsdal. En beteshage vid stranden blev byggnadstomt och lustträdgård, de intilliggande åkrarna togs i anspråk för godset, och en stor ladugård anlades söder om Igelbäckens mynning. På Nederjärvas strandäng, vid vars östra sida vintervägarna över Edsviken anslöt till Pustbacken, anlades en stor köksträdgård. Överjärva reducerades till två hemman, och lydde därefter tillsammans med Nederjärvas två hemman och ett antal torp under Jakobsdal.

De la Gardietiden

Jakob De la Gardie lät uppföra lustslottet 1643–45. Det ganska enkla stenslottet i två våningar med höga gavlar och två långa envåniga flyglar var ett lantligt komplement till De la Gardies stadspalats Makalös.

Väster om slottet anlades en lustträdgård av Hans Georg Kraus 1647, med blomsterkvarter, lusthus-

grotta, boské, labyrint och lövgångar. Där underhöll sonen Magnus Gabriel sina närmaste vänner, bland dem drottning Kristina, med fester och maskerader.

Slottet genomgick en yttre försköning, när Magnus Gabriel De la Gardie övertagit Jakobsdal. Höga fasadpelare, valvbågar och fasaddekorer bidrog till ett mer tidsenligt utseende, som finns avbildat i Erik Dahlbergs Sveciaverk. I den norra flygeln inrättades ett vackert slottskapell.

Samtidigt förvandlades lustträdgården av Jean De la Vallé till en slottspark, plankomgårdad, kvartersindelad och försedd bl.a. med ett orangeri och ett lusthustempel på kullen ovanför, Mons Mariae. På slottets södra sida låg en mindre sluten trädgård, en ”Giardino segreto”, och på norra sidan en liten hamnanläggning.

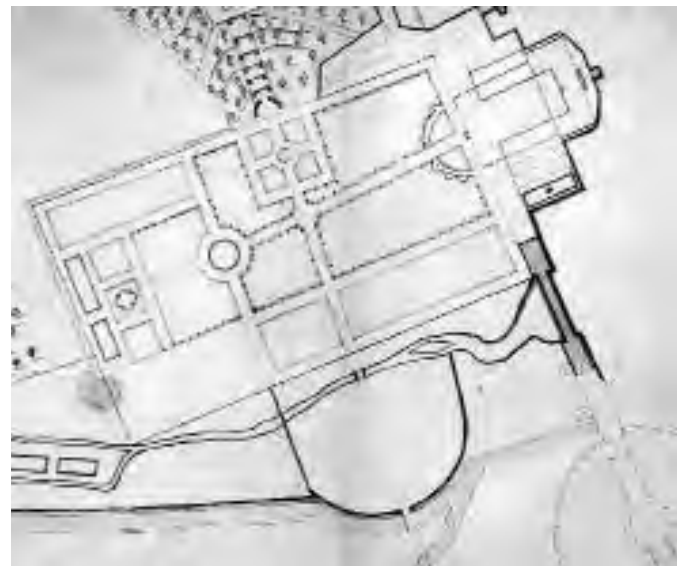
Hedvig Eleonoras tid

Riksänkedrottningen Hedvig Eleonora köpte Jakobsdal 1669 av Magnus Gabriel De la Gardie, och hade stora planer för slottet. Bland det första som genomfördes på Jakobsdal var den nya tillfartsallén från söder, där ett nytt ståtligt ridhus och värdshus byggdes 1670 vid backens krön. I skogen i Överjärvas norra del låg ”kyrkvaktarens torp”, senare kallat Sörentorp. Under Hedvig Eleonoras tid införlivades även bl.a. Bergshamra i Ulriksdals ägor.

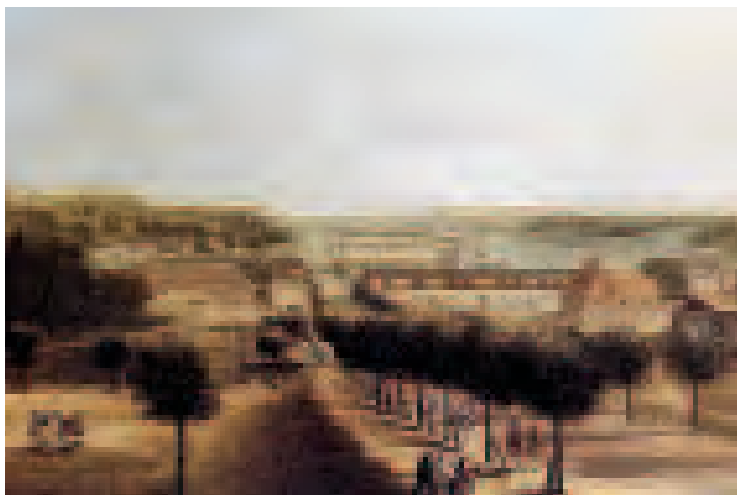
▲ Hedvig Eleonoras Jakobsdal bestod vid 1670-talets början dels av slottet med park, ladugård och tillhörande åkrar och ängar, dels av Överjärva och Nederjärva byar och ett antal torp.

▲▲ Jakobsdal från söder, efter 1660-talets omgestaltning. Kopparstick ur Dahlbergs Sveciaverk.

▲ Projektplan till lustträdgården, 1660-talet.

- Parterren på 1760-talet, målning av Johan Sävenbom (beskuren).

- ▲ Ulriksdal från söder, målning av Johan Sävenbom 1760 (beskuren).

- Ulriksdal från söder, målning av David Köln 1739, efter att slottets påbyggnad färdigställts.

Nicodemus Tessin d.ä. ritade ett ståligt förslag med slottet påbyggt med en våning och inredd säteritaks våning, som började förverkligas under 1670- och 80-talet, genom att flyglarna mot sjön byggdes och den södra gårdsflygeln påbyggdes till sin nuvarande form. Byggprocessen på slottet avstannade så småningom av penningbrist och anläggningen kom länge att stå ofullbordad.

Ett fristående litet slottskapell uppfördes dock öster om allén på 1690-talet och orangeriet byggdes om etappvis efter Tessin d.y.:s ritningar 1693–1708.

Utvecklingen under 1700-talet

Vid Hedvig Eleonoras död 1715 övergick Ulriksdal i kronans ägo, och Ulrika Eleonora och Fredrik I fick med tiden disponera den nya kungsgården. Norra flygeln byggdes om 1721, i praktiken helt från grunden, men man följde fortfarande Tessins förslag. När huvudbyggnaden byggdes på 1728 förverkligade här den nye slottsarkitekten Carl Hårleman dock istället ett av de första mansardtaken (brutet tak) i Sverige.

Ulriksdal disponerades från 1743 av Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, som tillbringade mycket tid på

▲ Lantmäterikartan från 1770-talet av Lars Kökeritz visar hur mycket av Hårlemans planer som genomfördes vid Ulriksdal.

► **Ulriksdals slottskapell ritat**
av F.W. Scholander och uppfört
1865.

Ulriksdal. Nya stall- och bostadsbyggnader uppfördes, och Hårleman bidrog med nya rokokoinredningar i slottet.

Parken omgestaltades efter Hårlemans intentioner och ännu i barockens anda, med vissa äldre delar bevarade, som orangeriet och lusthusgrottan i parkens mittaxel. Huvudgreppet var att åstadkomma en symmetri i den centrala parken genom att anlägga en avsmalnande boské utefter södra sidan. Drottningallén anlades utefter Igelbäcken, och nya alléer anlades utefter hela den södra tillfartsvägen, även i backen upp till rid- och värdshuset.

Lovisa Ulrika inrättade sin första teater 1753 i det gamla ridhuset, kallad Confidencen efter den privata matsalen med höj- och sänkbart bord, en föregångare till motsvarande matsal vid Kina slott. Samtidigt flyttade värdshusverksamheten till ett nytt hus alldeles intill, nuvarande Ottilielund.

1800-talets början

Omkring 1800 byggdes raden av uthus utefter Stallgatan. Köksträdgården flyttades till parkens norra sida, nuvarande Slottsträdgården. En ny ståthållarbo-

stad, nuvarande Villa Beylon, uppfördes 1804 på den gamla fasangårdens tomt. Vid samma tid anlades en engelsk park väster om barockparken, en efterdyning av den ombyggnadsplan som William Chambers ritade 1775 åt Gustav III, men som aldrig genomfördes.

Från 1814 fick Ulriksdals slottsområde i stort sett sina nuvarande gränser. Av Nederjärva återstår idag en gård som ännu ingår i kungsgården. Överjärva blev en stor självständig arrendegård. Sörentorp blev också en fristående arrendegård.

Ulriksdal inrättades 1822 till invalidhotell efter fransk förebild av Karl XIV Johan, för krigsveteranerna från kriget 1808–09 och 1813–14. När de kvarvarande krigarna till slut blev för få upphörde verksamheten 1849. Det enda som numera minner om denna tid är Invalidkyrkogården i skogen mot Bergshamra, där omkring 200 soldater ligger begravda.

Karl XV:s tid

Det var således ett ganska tomt slott som prins Karl, sedermera Karl XV, fick överta 1856. Med hjälp av arkitekten F.W. Scholander och genom omfattande inköp av antikviteter, kunde han inreda slottet efter

egen smak. Höga paneler och dyrbara gyllenläders-
tapeter präglade de mest påkostade inredningarna.

Även i detta skede omgestaltades parken och
den strama barockindelningen bröts upp. De
dubbla lindraderna framför slottet planterades.
Vid Igelbäcken gjordes de gamla fiskdammarna till
en del av parkmiljön, och vid ön i bäckens utlopp
placerades Morianstatyerna från Haga med sin bro,
hållen av fisknät.

Ett nytt slottskapell och ett nytt slottskök intill
orangeriet uppfördes. Många av byggnaderna inom
slottsområdet, både tjänstebostäder, sommarvillor
och t.ex. det nya världshuset härrör från denna tid.

När Karl XV dog 1872 tömdes slottet igen. Oscar
II:s drottning Sofia fick disponera Ulriksdal som än-
kesäte 1885, och inrättade sig i södra flygeln till sin
död 1913.

Gustav VI Adolfs tid

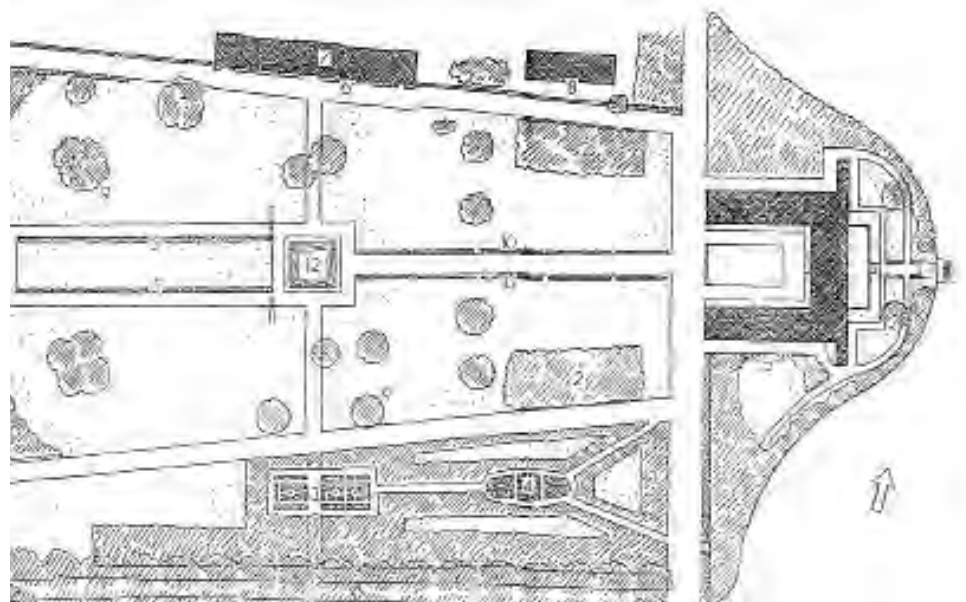
En ombyggnad av slottet påbörjades 1916 för kron-
prins Gustav Adolf och kronprinsessan Margareta,
men avbröts när Margareta dog 1920. Efter prinsens
andra gifte med Louise 1923 fullföljdes planerna,
och Ulriksdal kom att bli en av det blivande kunga-
parets årliga bostäder. De viktigaste rummen bygg-
des åter om helt. I den gamla riddarsalen inreddes ett
”vardagsrum” med möbler ritade av Carl Malmsten.

Slottsparken renoverades av trädgårdsarkitek-
ten Gösta Reuterswärd 1935–37 till sitt nuvarande

▲ **De nätdragande morianerna** – skulptur av Pehr Henrik Lundgren 1845
stod ursprungligen i Hagaparken men flyttades hit vid Igelbäcken 1863.

◀ **Till Ulriksdals slott** finns alléer utmed alla vägarna fram till slottet. Här
lindallén från Jakobsdal mot Confidencen.

▼ **Plan för renovering** av parken, Gösta Reuterswärd, 1930-talet.
Lindarkaderna (5) blev dubbelradiga.

Kort om värden och hänsyn

Ulriksdals slott med därtill hörande anläggningar är statligt byggnadsminne. Magnus Gabriel De la Gardies och stormaktstidens praktfulla slott och parkanläggning har genomgått en mängd förändringar över tiden. Till anläggningens ursprungliga kärnområde har i skilda perioder lagts nya bebyggelsemiljöer för olika funktioner. Grundläggande för skötselns inriktning bör vara att bevara och vårda denna historiskt framvuxna helhetsbild med sitt samspel mellan byggnader, trädgårdar och parker. Vad särskilt gäller de äldre delarna av parken bör samtidigt ett skötselprogram utarbetas, i vilket förutsättningarna också prövas att återställa förlorade värden i parklandskapet.

utseende. I början av 1960-talet överlät kungen en del av skogsområdet mot Bergshamra för studentbostadsområdet Kungshamra.

När Gustav VI Adolf dog 1973 skingrades allt bohag utom vardagsrummets Malmsteninredning och matsalsmöbeln. När slottet öppnades för allmänheten 1986, kunde vissa rum återställas med ursprunglig möblering ur Karl XV:s samlingar från Nationalmuseum. Dessutom används visat delar av Gustav VI Adolfs samlingar av konst och konsthantverk. Den södra flygeln disponeras sedan 1983 av Världsnaturfonden, där kung Carl XVI Gustav är hedersordförande.

Biologiska värden

Ulriksdal har sedan 1600-talets senare del utvecklats som parkområde, först den mer tuktade barockparken, och den centrala parkdelen är fortfarande idag en intensivt skött park. Den omges emellertid av mycket rik, mer naturlig, park där de öppna gräsytorerna omramas av ädla lövträd, bokskogspartier, ädellövlundar och dessa övergår i sin tur mot skogspartier med barrblandskogar med grov gran- och tallskog som både är ganska stora och otillgängliga. På åschrönet i södra delen av området finns fortfarande en mycket rik torrbacksflora med bl.a. backsippor. Det finns många pärlor i detta landskap som t.ex. dammiljö, öppna örtrika ängsmarker, mycket stora och grova ihåliga ekar, alléträd, framför allt lindar med anor från 1600-talet. Ulriksdalsområdet gränsar till Edsviken och en rad strandbiotoper finns som gynnar främst fågelfaunan. Igelbäcken som avvattnar en stor del av Järvafältet rinner här genom parken med en forsande, stråkande och meandrande bäck omsluten av en lövlund. Denna lilla bäck är vattenförande året om och hyser en synnerligen intressant fauna med bl.a. två sällsynta fiskar, grönling och elritsa. Vid denna bäck är fågelsången intensiv på våren, och under höst och vår finns chansen att få se både kungsfiskare och strömstare.